

УДК 334.012.64

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-6>**Кириченко Т.Я.**аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4543-4692>**Kyrychenko Tetyana**
Poltava State Agrarian University

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОУПРАВЛІНСЬКОГО ДИСКУРСУ

У процесі еволюції підприємництва спостерігалось перетворення цього специфічного виду діяльності із індивідуального, окремого в фундаментальне явище сучасного суспільного життя. Його розвиток нерозривно пов'язаний з розвитком державності та формуванням приватновласницьких відносин. На початку ХХ ст. теоретичні основи підприємництва та його ролі в державі зазнають перегляду з боку неокласиків, які акцентують увагу на умови невизначеності, в яких підприємців приходится приймати рішення, що посилює ризикованість діяльності та обумовлює потребу в заходах державної підтримки підприємництва. Оскільки невизначеність, мінливість і ризикованість є невід'ємними складовими сучасного господарського життя, завдання державної політики підтримки підприємництва набувають все більшої актуальності і потребують постійного перегляду.

Ключові слова: підприємництво, розвиток, державна підтримка, еволюція, теорія, політика.

EVOLUTION OF ENTREPRENEURSHIP THEORY IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATIVE DISCOURSE

In the process of evolution of entrepreneurship there was observed the transformation of this specific type of activity from an individual, isolated into a basic phenomenon of modern social life. Its development is inextricably linked to the development of statehood and the formation of state relations. In the early twentieth century, the theoretical foundations of entrepreneurship and its role in the state were revised by neoclassicists, who emphasized the conditions of uncertainty, in which the entrepreneur has to make decisions that increase the risk of activity and determine the need for measures of state support of entrepreneurship. Since uncertainty, variability and riskiness are inherent components of modern economic life, the tasks of state policy to support entrepreneurship are becoming increasingly relevant and require constant revision. The article includes the results of the study of the evolution of entrepreneurship theories taking into account the growing role of the state in the regulation of entrepreneurial activity. The article draws attention to the fact that the founders of the theory of state dirigism provided the impetus for the formation of methodological foundations of interaction between government and business. The gradual evolution of state dirigism into the theoretical provisions of Keynesianism was conditioned by the growing importance of the state monetary policy in stimulating entrepreneurship. The reasons for state intervention in economic life are systematized, as well as the main functions of the state in the institutional environment of entrepreneurship support. It is noted that the transformation of the state policy of entrepreneurship support is carried out under the influence of socio-economic changes, in particular, caused by the war, and the periodization of the evolution of entrepreneurship theory is given. It is concluded that there is a need for permanent revision of the components of the state policy of entrepreneurship support in order to improve it. Taking into account the growth of uncertainty and economic risks, and at the current stage of social development it is advisable to strengthen financial support for small and medium-sized entrepreneurship while preserving its economic freedom.

Key words: entrepreneurship, development, state support, evolution, theory, policy.

JEL classification: L26, N01

Постановка проблеми. Дослідження підприємництва як специфічного виду людської діяльності, його економічної ролі та впливу на розвиток держав мають тривалу історію – від античності до нашого часу. Щоразу звертається до аналізу підприємництва і осмислення взаємодії підприємців з державними інститутами спонукає зміна економічних і соціальних умов їх діяльності, технологій і способів виробництва, інформатизація і глобалізація суспільного життя. Невизначеність, яка завжди супроводжувала людське життя, посилилася в умовах інформаційного суспільства, що обумовлювалося фрагментованістю, неструктурованістю, суперечливістю, недостовірністю інформації і суттєво ускладнювало підприємницьку діяльність. Тому формування концептуальних основ державної підтримки підприємництва, насамперед малого та середнього, залишається актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи від Р. Кантільйона [1], який дослідив специфіку отримання підприємницького доходу в умовах ризику, як особливу складову економічної діяльності, спостерігається формування двох напрямів наукових досліджень підприємницького середовища: власне підприємницької діяльності та державного регулювання підприємництва. Значно поглибили знання щодо закономірностей взаємодії держави і підприємців дослідження Дж. Кейнса. Його ідея щодо розвитку державного регулювання як способу стимулювання всіх видів споживання стала провідною у процесі формування систем управління економікою багатьох країн у ХХ сторіччі [2]. Дослідження підприємництва та специфіки його державної підтримки в наукових дослідженнях українських вчених пов'язані з становленням ринкових відносин та їх еволюцією в країні. Аналіз

вітчизняного підприємництва та державного впливу на нього обрано предметом дослідження таких вчених як Т. Лозинська [3], О. Подолянчук [4], В. Небрат [5] та ін. Ними виконано аналіз розвитку підприємництва в Україні на підставі використання методів емпіричного і теоретичного дослідження, окреслено умови розвитку підприємництва з позиції історико-економічної науки.

Проте великий науковий інтерес викликають питання взаємодії держави і суб'єктів малого та середнього підприємництва (МСП) в умовах катастроф, таких як пандемії чи війни, що передбачає перегляд і доповнення теорій підприємництва і публічного управління.

Мета статті полягає в систематизації теоретичних положень щодо розвитку державного управління підприємством та в обґрунтуванні сучасних методів державної підтримки МСП.

Вклад основних результатів дослідження.

Початок формуванню наукового напрямку, який згодом отримав назву соціального реформізму, було покладено в роботі Дж. Мілля «Основи політичної економії», де автор описує неспроможності ринку. Не відкидаючи ідеї *laissez-faire*, Мілля доводить безпорадність і вразливість дрібних господарств, особливо фермерських, і наполягає на необхідності розумного втручання держави в економіку. Великі господарства, на думку автора, «...належить особам з найкращою освітою, що може їм дати країна; особам, кваліфікація яких дозволяє їм цінувати наукові відкриття та здатним витримувати ризики дорогих експериментів, а тому є важливою частиною хорошої сільськогосподарської системи» [6, с. 131] (тут і далі перекл. з англ. – Т. Кириченко). Важливим внеском в теорію державного управління є положення Дж. Мілля про функції держави в економіці, які не втратили свого значення до сьогодні. Уряд перебирає на себе деякі функції управління економічним життям, пише Мілля, «...не тому, що приватні особи не можуть це ефективно виконати, а тому, що вони цього не будуть робити» [6, с. 303], і в місцевостях до тих пір не буде «...доріг, доків, гаваней, каналів, іригаційних споруд, лікарень, шкіл, коледжів, друкарень...» [6, с. 303], поки вони не будуть створені урядом. У 5 книзі "Основ політичної економії", яка має назву "Про вплив уряду", автор наполягає на тому, що політика держави не повинна шкодити підприємству: «Хороший уряд надає допомогу (*підприємцям* – Т. Кириченко) в такій формі, щоб заохочувати та виховувати будь-які прояви духу індивідуальної напруги. Це має бути наполегливе усунення перешкод і заохочення для добровільної діяльності, а також спрямування управління на надання будь-яких можливостей, які можуть знадобитися; грошові кошти уряду мають бути застосовані на допомогу приватним зусиллям, а не на заміну їм...» [6, с. 304].

Ідея державного регулювання підприємництва (державного дирижизму) знаходить відображення в роботах цілого ряду видатних науковців (М. Вебер, В. Зомбарт, Ф. Хайнеман та ін.), серед яких, безумовно, варто виділити науковий доробок Дж. М. Кейнса. В основній його роботі «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» стверджується, що головною рушійною силою в економіці виступає сукупний попит (витрати домашніх господарств, реального сектору економіки та держави), а отже, лише ринковий механізм не здатен збалансу-

вати сукупний попит з пропозицією [2]. Прихильники кейнсіанства наголошують, що для стимулювання економіки повинна використовуватися грошово-кредитна політика держави, яка забезпечує притік інвестицій, причому, на думку Кейнса, не зважаючи на те, що уряди не володіють достовірною інформацією про ринки, в короткостроковому періоді вони здатні вирішувати проблеми зайнятості і економічного розвитку.

У контексті наукової полеміки щодо доцільності втручання держави в економічне життя взагалі і в підприємницьку діяльність зокрема слід згадати також імена М. Вебера, Ф. Хайнемана, Й. Шумпетера, Л. Мізеса, І. Кірцнера, Ф. Хайєка, Р. Солоу, Б.Дж. Долана, Д.Е. Ліндсей та інш., які мали протилежні погляди на взаємодію держави та бізнесу.

Активізація досліджень підприємництва та специфіки його державної підтримки українськими вченими пов'язані зі становленням ринкових відносин та їх еволюцією в країні. З проголошенням незалежності в Україні розгорнулася широка дискусія про роль і специфіку підприємництва в національній економіці. Систематизація основних напрямів дослідження підприємництва та державної підтримки українськими науковцями наведено в табл. 1.

Важливим науковим здобутком вітчизняних учених є осмислення трансформації економічних відносин в країні, що одночасно викликало і трансформацію державної політики. Цілий ряд робіт [7–9] було присвячено вивченню генезису підприємництва, висвітленню особливостей національного соціально-психологічного профілю підприємця, специфіки державного регулювання підприємницької діяльності.

Вивчаючи функції уряду, необхідні для формування сприятливого підприємницького середовища в сучасних умовах, виявлено, що вони значно різноманітніші, ніж просто захист підприємств від зловживань і шахрайства, що проголошувалося прихильниками ліберальної теорії достатнім завданням. Не можна заперечити, що захист особистої свободи та майна підприємця є однією з найважливіших, фундаментальних функцій держави, оскільки незахищеність власності може звести нанівець усі зусилля та жертви, зроблені заради досягнення поставлених цілей. Захист інституту приватної власності, визнання його нерушимості створили в європейських країнах міцне підґрунтя для розвитку підприємництва, насамперед дрібного.

Однак, такими ж важливими є ще ряд функцій, належне виконання яких державою, завжди є корисним для підприємництва:

- створення податкової системи і адміністрування податків. Потрібне наукове обґрунтування податкових ставок і їх диференціації, ще Дж. Мілля писав, що надмірне оподаткування є серйозним економічним злом [6, с. 249–250];

- страхування підприємницьких ризиків, що запобігає банкрутству підприємств;

- фінансова підтримка підприємств в умовах зростання невизначеності, бо в таких умовах окремих суб'єкт не здатний самостійно знайти засоби для самозахисту;

- підтримка підприємницьких ініціатив щодо кооперування та створення асоціацій, але лише в тому випадку, коли такі ініціативи насправді є добровіль-

Таблиця 1

Основні напрямки наукових досліджень підприємництва в Україні 1991–2022 рр.

Напрямок дослідження	Автори	Складові дослідження
Історія підприємництва	О. Вербова, К. Гордіца, Н. Горін, О. Кудласевич, В. Небрат, Н. Супрун	– Історико-інституційний аналіз підприємництва; – форми державного впливу на підприємництво; – ретроспективний аналіз розвитку підприємництва
Теоретичні основи та генезис підприємництва	Н. Тягунова, І. Юрко, В. Колот, Л. Романова, С. Покровський	– теорії підприємництва; – історичні аспекти розвитку підприємницької діяльності; – роль підприємництва в економічному житті суспільства; – принципи та соціально-етичні аспекти підприємництва
Принципи підприємницької діяльності в умовах трансформації економіки	Л. Донець, Н. Романенко, С. Соболев, Т. Лозинська, В. Сизоненко	– принципи та види підприємницької діяльності в умовах трансформації економіки; – структура підприємницької діяльності; – менеджмент підприємництва
Механізми державної підтримки підприємництва	З. Варналій, І. Тирпак, М. Долішній, Т. Лозинська	– умови функціонування підприємств різних організаційних форм; – механізми заснування підприємств; – механізми державної підтримки підприємництва
Правові основи державного регулювання підприємництва	М. Карлін, М. Бойко, А. Співак	– правові засади підприємницької діяльності в Україні; – правові основи організації підприємницьких структур; – державне регулювання підприємництва
Становлення політики державної підтримки підприємництва в аграрній сфері	П. Саблук, Ю. Лупенко, В. Ситник, І. Демчик, В. Андрійчук, М. Дем'яненко, В. Месель-Веселяк, О. Шпичак	– проблеми розвитку аграрного підприємництва; – розробка теоретико-практичних засад забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва; – формування ефективного інструментарію державної підтримки аграрного підприємництва.

Джерело: систематизовано автором за результатами монографічного дослідження

ними. Спонування до кооперування з боку державних органів може бути набагато ефективнішим, ніж «завзяття і ліберальність окремих осіб» [6, с. 302–303];

- підготовка здібних і освічених кадрів для державної служби, які б більш гнучко використовували непрямі методи управління, а не вдавалися до незграбного адміністрування.

Еволюція теорії розвитку підприємництва, виокремлення у її складі питань щодо функціонування малих і середніх підприємств охоплювали різні періоди розвитку суспільства:

- I період (XVII–XX ст.) відбиває спроби науковців пояснити сутність і причини виникнення підприємництва, обґрунтувати принципи і специфіку діяльності малих підприємств, обумовлені переходом до капіталістичного способу виробництва, основою якого є приватна власність. У цей період сформульовані основні дефініції підприємництва, зокрема малого підприємництва, розкрито глибинні джерела підприємницької діяльності в умовах капіталізму;

- II період (перша половина XX ст.) характеризується виокремленням малого та середнього підприємництва із загального підприємницького масиву. Відбувається осмислення його соціальної функції в суспільстві, головним чином через дослідження інноваційності підприємця як його головної риси. Прослідковується відхід від дослідження торговельного підприємництва, дрібного виробництва та підприємництва, зорієнтованого на надання послуг, і збільшення наукового інтересу до підприємництва, заснованого на інтелектуальній діяльності;

- III період (з другої половини XX ст. по наші дні) пов'язаний із формуванням науково-методичних основ розвитку малого та середнього підприєм-

ництва. Стрімко відбувається процес монополізації ринків і створення олігополій, у зв'язку з чим увага вчених зосереджується на вивченні взаємодії малого, середнього та великого підприємництва при зростанні масштабів економічної діяльності.

На жаль, війна суттєво погіршила умови для підприємницької діяльності в Україні, а в багатьох випадках унеможливила ведення бізнесу. Дослідження Advanter Group свідчать, що стан українського малого та середнього бізнесу вказує на стагнацію економічних умов і відсутність перспектив покращення ділового середовища найближчим часом [10]. З початку 2022 р. урядом запроваджено ряд додаткових податкових стимулів для підтримки малого та середнього підприємництва під час війни. Серед головних заходів державної підтримки підприємництва у форс-мажорних обставинах можна назвати [11]:

- запровадження пільгового режиму оподаткування пального (2% від обороту);
- введення єдиного податку для підприємств з об'ємом до 10 млрд грн;
- передбачена добровільність сплати єдиного податку ФОПами I та II груп;
- передбачено звільнення ФОПів I та II груп від сплати ЄСВ, якщо впродовж воєнного часу вони не отримуватимуть доходу;
- дозволено ФОПам II–III груп не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників, який буде сплачуватися із дербюджету;
- з 24 лютого 2022 року власники звільняються від сплати податку за землю, розташовану на територіях, де ведуться бойові дії;
- до завершення воєнного стану скасовано стягнення штрафів за порушення закону про РРО.

Запровадження урядом України ряду заходів, спрямованих на підтримку підприємництва під час війни, свідчить про стрімку інституційну трансформацію державної підтримки підприємництва. Запроваджені стимули і послаблення вимог щодо ведення бізнесу, доступне кредитування, можливості релокації з територій, де ведуться активні бойові дії, та інші заходи дозволяють малому та середньому підприємству функціонувати та зберегти економічний потенціал.

Висновки. Разом із технологічними змінами у виробництві та переосмисленням сутності та значення

підприємництва в економічному житті суспільства, стає очевидною й неідеальність ринку як регулятора економіки. Ідея державного регулювання підприємництва знаходить відображення в роботах багатьох видатних науковців, серед яких варто виділити науковий доробок Дж.М. Кейнса, який став підґрунтям для формування окремого напрямку наукового пошуку, що стосувався державного регулювання підприємництва – кейнсіанства. Окреслені в дослідженні етапи становлення теорії підприємництва і основні функції держави щодо його підтримки вимагають подальшого осмислення з урахуванням реалій воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Cantillon's R. *Essay on the Nature of Trade in General*. London: Variorum, 2015. 530 p.
2. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployment.pdf (дата звернення: 25.12.2023).
3. Лозинська Т.М., Кириченко Т.Я. Особливості формування інституційного середовища підтримки малого і середнього підприємництва. Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва: колективна монографія / за ред. О.В. Калашник, Х.З. Махмудова, І.О. Яснолоб. Полтава : Видавництво ПП «Астроя», 2020. С. 53–62.
4. Подолянчук О.А. Діяльність суб'єктів малого підприємництва: нормативно-правовий аспект. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 5. С. 51–60.
5. Небрат В.В. Історія, теорія та перспективи розвитку підприємництва в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 4. С. 144–151. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_16_4_144_uk.pdf (дата звернення 08.12.2023).
6. Mill John Stuart. *Principles of political economy with applications to social philosophy*. Indianapolis/Cambridge : Hackett Publishing Company, Inc., 2004. 350 p.
7. Гордіца К.А. Історико-культурні архетипи господарювання в українській традиції підприємництва. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2015. Вип. 48. С. 126–141.
8. Кудласевич О.М. Українські джерела теорії підприємництва. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2014. 256 с.
9. Подолянчук О. А. Діяльність суб'єктів малого підприємництва: нормативно-правовий аспект. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 5. С. 51–60.
10. Стан та перспективи МСБ в Україні. Результати дослідження. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/3/701842/> (дата звернення: 03.11.2023).
11. Тил працює – Україна воює: підтримка бізнесу в умовах воєнного стану. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html> (дата звернення: 03.11.2023).

References:

1. Cantillon's R. (2015) *Essay on the Nature of Trade in General*. London: Variorum. (in English)
2. Keynes J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Available at: https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployment.pdf (in English).
3. Lozynska T. M., Kyrychenko T. Ya. (2020) *Osoblyvosti formuvannya instytucijnogo seredovyhha pidtrymky malogo i serednogo pidpryyemnyctva* [Peculiarities of the formation of an institutional environment for supporting small and medium-sized enterprises]. *Economic, organizational and legal mechanism of support and development of entrepreneurship: collective monograph / under the editorship O.V. Kalashnyk, H.Z. Makhmudova, I.O. Yasnolob. Poltava: "Astraya" publishing house, pp. 53–62. (in Ukrainian)*
4. Podolyanchuk O. A. (2017) *Diyalnist sub'yektiv malogo pidpryyemnyctva: normatyvno-pravovyy aspekt* [Activities of small business entities: regulatory and legal aspect]. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, no. 5, pp. 51–60. (in Ukrainian)
5. Nebrat V. V. (2016) *Istoriya, teoriya ta perspektyvy rozvytku pidpryyemnyctva v Ukrayini* [History, theory and prospects for the development of entrepreneurship in Ukraine]. *Economics and forecasting*, no. 4, pp. 144–151.
6. Mill John Stuart. (2004) *Principles of political economy with applications to social philosophy*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. 350 p. (in English)
7. Gorditsa K. A. (2015) *Istoryko-kulturni arxetypy gospodaryuvannya v ukrayinskij tradyciyi pidpryyemnyctva* [Historical and cultural archetypes of management in the Ukrainian tradition of entrepreneurship]. *History of national economy and economic thought of Ukraine*, vol. 48, pp. 126–141. (in Ukrainian)
8. Kudlasevich O. M. (2014) *Ukrayinski dzherela teoriyi pidpryyemnyctva* [Ukrainian sources of entrepreneurship theory]. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian)
9. Podolyanchuk O. A. (2017) *Diyalnist sub'yektiv malogo pidpryyemnyctva: normatyvno-pravovyy aspek* [Activities of small business entities: regulatory and legal aspect]. *Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*, no. 5, pp. 51–60. (in Ukrainian)
10. Stan ta perspektyvy MSB v Ukrayini. Rezultaty doslidzhenniyat. (2023). Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/3/701842/> (in Ukrainian)
11. Tyl pracuyue – Ukrayina voyuye: pidtrymka biznesu v umovax voyennogo stan [The rear works – Ukraine is at war: business support in the conditions of martial law]. (2022). Available at: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html> (in Ukrainian)